

■ Dr. Av. Merve ÇETİNER* ■

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI IŞIĞINDA ÇAPRAZ SORGU KAVRAMI

THE CONCEPT OF CROSS EXAMINATION IN THE LIGHT OF THE DECISIONS OF THE EUROPEAN
COURT OF HUMAN RIGHTS

ÖZET

Ceza davalarında sanık, tanık ve bilirkişilere soru sorulabilmesi ülkelerin muhakeme hukuklarında farklı özellikler göstermektedir. Sanığın, tanığın ve bilirkişinin “güvenirliğini” ortaya çıkarmayı amaçlayan ve Anglo – Amerikan Hukuku’nda bir delil elde etme aracı olarak ortaya çıkan çapraz sorgu, ülkelerin hukuk sistemlerinin birbirine yaklaşmasıyla, Kıta Avrupası Hukuk Sistemi’nde benimsenmeye ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında yer almaya başlamıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin adil yargılanma hakkına ilişkin 6. maddesi çerçevesinde değerlendirilen çapraz sorgulama pek çok AİHM başvurusunun da konusu olmaktadır. Çalışmada, çapraz sorgunun tanımı, amacı ve insan hakları çerçevesinde tabi olduğu ilkelerin ardından AİHM’nin bakış açısı ile konu ile ilgili AİHM kararlarına yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: AİHM, AİHS, Çapraz Sorgu, Adil Yargılanma Hakkı

ABSTRACT

The questioning of the defendant, witness and expert in criminal cases has different characteristics in the procedural laws of the countries. Cross-examination, which aims to reveal the “reliability” of the defendant, witness and expert and emerged as a means of obtaining evidence in Anglo-American Law, has begun to be adopted in the Continental European Legal System and to be included in the decisions of the European Court of Human Rights as the legal systems of the countries converged. Cross-examination, which is evaluated within the framework of Article 6 of the European Convention on Human Rights regarding the right to a fair trial, is also the subject of many ECtHR applications. The definition, purpose and principles of cross-examination within the framework of human rights are explained in the study, and the ECtHR decisions on the subject are included from the perspective of the ECtHR.

Keywords: EctHR, ECHR, Cross Examination, right to fair trial

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 25.11.2024 Kabul Tarihi: 11.12.2024

* ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-6143-5004>

Dr. Av. (İzmir Barosu), av.mervecetiner@yandex.com,

I. GİRİŞ

Gerçeği ortaya çıkarmak, somut olayı aydınlatmak, tarafların beyanlarını desteklemek veya çürütebilmek¹ gibi amaçlar söz konusu olduğunda tanıkların ve sanığın taraflarca hukuk kuralları çerçevesinde sorgulanabildiği uygulamalardan da faydalanılmaktadır. Bu uygulamalardan şüphesiz en yaygın olanı Anglo-Amerikan hukuk sistemi içerisinde gelişmiş çapraz sorgu usulüdür.

Hukuka uygun yollar ile maddi gerçeğe ulaşmayı amaçlayan çapraz sorgu² uygulamalarına yönelik Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin genel olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6/3-d ve adil yargılanma hakkı çerçevesinde inceleme yaptığı görülmektedir. Mahkeme'nin adil yargılanmayı bir bütün olarak değerlendirdiği ve çapraz sorgulamaya ilişkin çok sayıda kararında tanıkların sorgulanması da dahil delillerin değerlendirilmesini öncelikle iç hukuka ait bir sorun olarak görse de bütün olarak yargılamanın adil olup olmadığını değerlendirirken çapraz sorgu usulü uygulamalarını da dikkate almaktadır.

II. ÇAPRAZ SORGUNUN TANIMI VE AMACI

Anglo-Amerikan ceza yargılamasında taraflar, dinletmek istedikleri tanıkları mahkeme huzurunda hazır etmekte, tanıklar önce kendilerini çağırın tarafın, ardından karşı tarafın ve sonrasında yine kendilerini çağırın tarafın sorularına cevap vermek suretiyle ifade vermektedir. Bu süreç sırasıyla esas – çapraz - tekrar sorgulama olarak isimlendirilmektedir. Esas sorgulamadan sonra karşı tarafın tanığı sorgulaması olarak da tanımlanan çapraz sorgulamaya ait diğer bazı tanımları ise “*maddi gerçeğin araştırılmasında kullanılan bir sorgulama tekniği*”³, “*bir tanığın dürüstlüğüne ve anlattığı ifadesinin doğruluğunu test etmek amacıyla kullanılan*

¹ Efsane Altunbaşak, “Doğrudan Soru Sorma Kurumu (CMK m.201) Ve Çapraz Sorgu Arasındaki İlişki”, İzmir Barosu Dergisi, Ağustos 2024, s.319.

² Yağmur Temiz, “Türk Hukukunda Çapraz Sorgu Tartışmaları”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt:6 Sayı:1, 2015, s.310.

³ Durmuş Tezcan, “Ceza Davalarında Çapraz Sorgu”, Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce'ye Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2001, s.437.

güçlü ve değerli bir silah”, “Anglo- Amerikan Hukuk sisteminin yargılama usullerinin geliştirilmesine büyük ve kalıcı bir katkısı”⁴, “Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde kullanılan ve tarafların sorgulanan muhakeme öznelerine soru sormasının sistematik bir şekli olarak gelişmiş bir muhakeme işlemi”⁵ şeklinde örneklendirmek mümkündür. Özetle çapraz sorgu uygulaması geniş anlamda iddia ve savunma makamlarının tanık veya bilirkişiyi aracı olarak ancak hâkimin denetiminde sorgulanmasını, dar anlamda ise taraflardan birinin, diğerinin tanığını hâkim denetiminde sorgulamasını ifade etmektedir.⁶

Çapraz sorguda öncelikli amaç, bilgisine başvuru kimsenin güvenilirliğini test etmek, geniş anlamda ise maddi gerçeğin hukuka uygun olarak ortaya çıkarılması olarak ifade edilmektedir.⁷ Çapraz sorgulama ile, tanığın söylemeyi ihmal ettiği, farklı veya istediği şekilde aktardığı veya kasten belirtmediği hususlar elde edilmeye çalışılmaktadır.⁸

Dar anlamda çapraz sorgunun; çapraz sorguyu yapan tarafa yardımcı olacak yeni beyanlar elde etmek, tanığın kesin olarak doğru söylediğine güvenilemeyeceği veya gerçekte bilgisi olmayan hususlara ilişkin tanıklık ettiğini göstermek suretiyle inanılabilirliğini sarsmak gibi amaçları olduğu belirtilmektedir. Sayılan amaçlar doğrultusunda çapraz sorgunun tarafların lehine olan delilleri güçlendirmek, aleyhine olan delilleri çürütmek, belirsiz hususları aydınlatmak, düzeltmek, tanığın ve beyanlarının güvenilirliğini sınamak yönünde işlevlere sahip bir kurum olarak tanımlanması da mümkündür.⁹

⁴ Meltem Dünder, K.K.T.C. ve Türk Ceza Yargılaması Hukuklarında Çapraz Sorgulama, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s.7-8.

⁵ Naim Karakaya, Ceza Muhakemesi Hukukunda Avukatın Soru Sorma Yetkisi, Avukatlar İçin El Kitabı IV, s. 11-12.

⁶ Burcu Dönmez, Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu (Doğrudan Soru Yönelme), Seçkin Yayıncılık, Ankara, Mart 2019.

⁷ Erdal Menengiç, Adil Yargılama Hakkı Boyutu ile Çapraz Sorgunun Türk Hukukunda Uygulanması, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Ceza Adaleti Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015, s.43.

⁸ Dünder, s.8

⁹ Menengiç, s.44 vd.

Çapraz sorgulamanın tanıgın ifadesinin güvenilirliğini denetlemek ve çelişkili ifadelerini ortaya çıkarmak dışındaki amaçları ise; belirsizlikleri aydınlatmak¹⁰, esas sorgulamadaki karşı tarafın iddialarını zayıflatmak, kendi iddialarını karşı tarafın tanıgının beyanları ile desteklemek, karşı tarafın lehine ifadeyi etkisiz kılmak, çapraz sorgulamayı yapan taraf aleyhine esas sorgulamada verilen ifadenin doğruluğu hakkında şüphe uyandırmak, yanlış anlaşılmaları düzeltmek, gerçeğin ortaya çıkmasına yardımcı olmak şeklinde sayılabilir.¹¹

Çapraz sorgulamanın belirtilen amaçlara ulaşılabilmesi için dava konusu ve tanıgın güvenilirliği olmak üzere iki ayrı konuda uygulanabileceği kabul edilmektedir. Dava konusu ile ilgili çapraz sorgulamanın mahkeme huzurundaki dava konusu ile ilgili olması yeterli görülürken, tanıgın güvenilirliğine yönelik çapraz sorgulamanın sınırları ise, tanıgın söylediklerine güvenilemeyecek bir kişi olduğunu ortaya koymaya yönelik olarak sorgulanması şeklinde belirlenmiştir. Çapraz sorgunun, başarılı olduğu oranda amacına ulaştığı, ihmal edildiği durumlarda ise tanıgın çapraz sorgulamaya tabi tutulmak üzere tekrar mahkeme huzuruna çağrılmasının da mümkün olduğu belirtilmektedir.¹²

III. ÇAPRAZ SORGUNUN ÖZELLİKLERİ VE UYGULANIŞI

Çapraz sorgulama, taraflardan birinin, karşı tarafın çağırdığı tanıgın gözleminin yetersizliğini, taraflı oluşunu, beyanlarının tutarsızlığını ve çelişkili olduğunu göstermeye çalıştığı bir süreçtir.¹³ Sorgulayan taraf vekili ayrıca kendi tanıklarına beyanlarını açıklatarak teyit ettirmeye, tanıgın tarafsız ve güvenilir olduğuna dair kanaati kuvvetlendirmeye çalış-

¹⁰ Gülay Arıkan, "Çapraz Sorgu İçin Hazır mıyız?", Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 4, Ankara, 2005, s.112.

¹¹ Haluk Çolak, Ceza Yargılaması Hukukunda Çapraz Sorgu (Cross Examination), Bilge Yayınevi, Ankara, 2005, s.95-96.

¹² Dündar, s.11-12.

¹³ Ahmet Emrah Akyazan, Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Doğrudan Soru Yönelme (Çapraz Sorgu), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Ceza ve Ceza Usulü Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s.294.

maktadır.¹⁴ Bu amaçların gerçekleşmesi için sorgulayan kimse tarafından tanığa soru veya sorular serisi yöneltilir.¹⁵

Çapraz sorgu, genellikle ihtilafli hususlara açıklık getirmek ve beyanların teyidi amacıyla yapılsa da¹⁶ sadece doğruyu söylemeye çalışan insanlar için de son derece önemlidir. Çünkü bu uygulama ile olay hakkında bilgisini direk aktarmak isteyen, fakat bazı yanlış algılamalar neticesinde doğru olmayan bir kanaate ulaşan tanığın beyanlarındaki hataların düzeltilmesi de mümkün olmaktadır.¹⁷

Anglo Sakson uygulamasında, çapraz sorguya tanığın, güvenilirliği-ne ve itibarına yönelik sorular sorarak başlanmakta, sonrasında konuyla ilgili sorular sorarak çelişkili beyanlar vermesi ya da yazılı ifadesindeki boşlukların ortaya çıkarılması için sorgulanmaktadır.¹⁸

Çapraz sorgulama esnasında tanığa sorulabilecek sorular algılama, hafıza ve samimiyete yönelik olmak üzere üç temel kategoride incelenmektedir. Tanığın algılama yeteneği ile ilgili sorular tanığın 5 duyusu ile ilgili ve bu duyularını test eden sorulardır. Hafızaya ilişkin sorular tanığın hatırlama yeteneğini ve hafızasının güvenilirliğini sınamaya yöneliktir. Taraf tutma olasılığına yönelik sorular ile tanığın samimi olup olmadığı, tanığın taraflardan birini tutması için bir nedenin var olup olmadığı sınıanmaktadır.¹⁹ Bu çerçevede çapraz sorgulama yapılırken “neden”, “niçin” ve “nasıl” gibi soruların sorulmaması, gereğinden fazla soru sorulmaması ve cevabı bilinmeyen soruların sorulmaması önerilmektedir.²⁰ Bunların yerine tanığın ve beyanlarını sınyayabilmek için, önceki beyanları

¹⁴ Merve Acar, Tahkim Hukukunda Ve Uygulamada Tanıkların Çapraz Sorgusu, İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2023, s.67.

¹⁵ Çapraz Sorgu (Cross Examination) ve Portekiz, HSK, <http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/dd7069fe-3e12-4280-92a8-bc323983d56e.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2024)

¹⁶ Acar, s.68.

¹⁷ Temiz, s.312.

¹⁸ Acar, s.72.

¹⁹ Frank Tom Read (Çev. Feridun Yenisey/Neylan Ziyalar), Ceza Muhakemesinde Anlatıcı Soru ve Çapraz Sorgu Teknikleri, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, Aralık 2014, s.24-26.

²⁰ Read, s28-30.

ile duruşmadaki beyanları arasındaki tutarsızlıkların ortaya koyulabileceği, önyargılarına, geçmiş mahkumiyetlerine veya doğru söyleme yeteneğine yansiyabilecek geçmiş kötü davranışlarına vurgu yapılabileceği, psikiyatrik problem veya algılama kabiliyetini etkileyebilecek durumlara dikkat çekilebileceği belirtilmektedir.²¹

Çapraz sorgu, belirlenmiş bir hedef doğrultusunda gerçekleştirilir. Amaçsızca yapılan çapraz sorgu, tanığın ifadesinin alınmasını zorlaştırabileceği gibi sorgulayıcının da güvenilirliğini sarsabilir. Bu yüzden, çapraz sorgu bir varsayıma dayanmalıdır. Çapraz sorgu dava dosyasındaki bilgileri desteklemek ve tanığın güvenilirliğini sınamak amaçları doğrultusunda gerçekleştirilmelidir.²²

Tanığı çağıran taraf kendi tanığını sorgularken açık uçlu “anlattırıcı sorular” ile tanığa açıklama yapma imkânı vermektedir. Karşı taraf ise aynı tanığa çapraz sorguda “yönlendirici sorular” sormakta ve yalnızca evet ya da hayır ile cevaplanacak kapalı uçlu sorular tercih ederek tanığın ifadesinin hatalı ve zayıf noktalarını vurgulamak ve ifadesini çürütmeyi hedeflemektedir.²³ Tanığa gerekenden fazla sayıda soru sorulması tanık için ifadesini yönlendirme imkânı yaratacağından, tam bir çapraz sorgulama için sorgulayanın, sorgulamayı sona erdireceği zamanı bilmesi gerekmektedir. Hâkim üzerinde sorgulayanın amaçladığı etkinin oluştuğunda sorgulamanın bitirilmesi önem taşımaktadır. Bu noktadan sonra soru sorulması ya da erken davranılıp sorgunun istenen durumdan önce bitirilmesi, sorgulayanın istediği sonucun doğmasına engel oluşturabilir.²⁴

Sorgulamanın iyi bir temele oturtulması ve sorgulayanın, tanığın gerçekleri görmemiş olması, hatırlama ve gözlem kabiliyetindeki eksiklikler, önyargılı olması gibi durumları ortaya koyarak sorgulama

²¹ Read, s.30-37.

²² Temiz, s.313.

²³ Read, s.27.

²⁴ Alper Küçükay, “Tanık İfadesi ve Çapraz Sorgu Psikolojik Bir Bakış”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl:8, Sayı:32, Ekim 2017, s.440.

yapması etkili olmaktadır. Sorgulama öncesinde hazırlık süresince, maddi olay kurgusunun ve çelişkilerinin belirlenmesi ve tanığa hangi soruların sorulabileceği genel olarak tespit edilmelidir.²⁵ Literatürde yaygın olarak gösterilen genel soru tarzları yönlendirici, açık uçlu, kapalı, evet/hayır soruları, negatif, çift negatif, çoklu olarak sıralanabilir. Bu soru tiplerinin hepsi farklı şekillerde tanık beyanlarının doğruluğunu etkileyebilir.²⁶ Doğru ve etkili bir sorgulama yapabilen sorgulayan, etkili bir çapraz sorgunun kalitesini belirleyen diğer önemli unsurdur. Hâkim üzerinde net ve güvenilir bir etki bırakacak şekilde çapraz sorgulama yapabilmek, sorgulanan kimse üzerinde otorite kurabilmek sorgulayanın yeteneğine bağlıdır.²⁷

Son olarak her tanığa çapraz sorgu yapılması gerektiği düşüncesi yanlış görülmeyle, eğer çapraz sorgu ile tanığın güvenilirliğine ilişkin bir bilgi elde etme imkânı yoksa çapraz yapmaya gerek olmadığına ve tanığın ifadesi başka bir yoldan ele alınabilecekse çapraz sorgu yapılmaması gerektiğine dikkat çekilmektedir.²⁸ Üç grup tanığın ise çapraz sorguya tâbi tutulması ayrıca riskli görülmektedir. Bunlardan ilki konularında uzman bilirkişilerdir. Konuya ilişkin bilgileri ve hâkimiyetlerinin fazla olacağı ve genellikle çapraz sorgu sırasında verecekleri bilgilerin, doğrudan sorgu sırasında verdikleri bilgilerin tekrarı olacağı belirtilmektedir. İkinci grubu, doğrudan sorguda çapraz sorgulanmaları hâlinde dava bakımından sakıncalı olacağı fark edilen tanıklar oluşturur. Üçüncü grup ise, çocuklar, yaşlılar gibi hâkimin ve jürinin sempatisini kazanmış olan tanıklar olarak görülmektedir.²⁹

²⁵ Küçükay, s.444.

²⁶ Küçükay, s.449.

²⁷ Küçükay, s.442-441.

²⁸ Akyazan, s.285 ve 287.

²⁹ Akyazan, s.285.

IV. ÇAPRAZ SORGU UYGULAMALARINA HAKİM OLAN CEZA MUHALEMESİ İLKELERİ

Çapraz sorgu yönteminde de kaynağını başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile ülkelerin anayasaları ve ceza muhakemesi kanunlarından alan ve uyulması zorunlu görülen ceza muhakemesinin işleyişine yönelik ilkeler bulunmaktadır. Çapraz sorgu uygulamasına hâkim olan ceza muhakemesi ilkelerini; hukuk devleti ilkesi, susma hakkı, insan haysiyetinin dokunulmazlığı ilkesi, adil yargılanma (dürüst işlem) ilkesi, şüpheden sanık yararlanır ilkesi, maddi gerçeğin araştırılması ilkesi, vasıtasızlık ilkesi, sözlülük– yazıllık ilkesi, silahların eşitliği ilkesi, meramını anlatabilme ilkesi ve özel hayatın gizliliği ilkesi olarak saymak mümkündür.

A) Hukuk Devleti İlkesi

Maddi gerçeğin ortaya çıkartılması ve adil bir yargılama gerçekleştirilmesi amacına hizmet eden bir kurum olarak görülen çapraz sorgunun bir ülkenin ceza muhakemesi sistemi içerisinde yer alması şüphesiz o ülkenin hukuk devleti olması ile mümkündür. Hukuk devleti, faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı olan, yönetilenlere hukukî güvenceler sağlayan ve vatandaşlarının bu hukuki güvenliği hissettikleri bir devlet düzenini ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle, hukuk devleti yönetilenlerce uyulacak kurallar koyup koyduğu bu hukuk kurallarıyla kendini de bağlı gören devlettir.³⁰

Hukukun üstünlüğünü kabul etmeyen bir sistem içerisinde çapraz sorgunun işlerliğinden söz etmek de mümkün olmayacaktır. İnsan haklarını koruyacak alt yapının oluşturulduğu, adaletin ve güvenliğin sağlanmasına yönelik yasal düzenlemelere sahip ve bu düzenlemeleri uygulayan ülkelerde çapraz sorgu ceza muhakemesi sistemlerinde yer alabilecektir.³¹

³⁰ Metin Günday, İdare Hukuku, Ankara, 2017, s.47 vd.

³¹ Ali Parlar/Muzaffer Hatipoğlu/ Erol Güngör Yüksel, Açıklamalı İçtihatlı Ceza Muhakemesi Hukukunda Deliller, Çapraz Sorgu ve İspat, Ankara, 2008, s.602.

B) Susma Hakkı

Sanığın soruşturma ve kovuşturma evrelerinde ifadesinin alınması aşamalarında sahip olduğu susma hakkı kendisine doğrudan soru yöneltilmesi halinde de geçerliliğini korumaktadır. Tanık ve bilirkişilerin ise doğrudan susma hakkı bulunmamakla birlikte, ülkelerin ceza muhakemesi kanunları çerçevesinde tanıklıktan çekinme veya belli sorulara cevap vermeme haklarının olduğu durumlarda bu hakların kendilerine hatırlatılması zorunludur. Bu haklar kendisine bildirilmesine karşın beyanda bulunan tanığın susma hakkının çapraz sorgu uygulaması ile ihlal edildiğini ileri sürmesi mümkün olmayacaktır.³²

C) İnsan Haysiyetinin Dokunulmazlığı İlkesi

İnsan haysiyeti kavramına verilen anlam, farklı dönemlerde farklı şekillerde ifade edilse de genel olarak; bireyin kendi kaderini tayin hakkına sahip olması ve bu hakkı özgürce kullanabilmesi, iradesi doğrultusunda hareket edebilmesini, insan haysiyeti kavramının dokunulmazlığı ise bireyi onurunu yok sayarak obje haline getirilecek muamelelere tabi tutulamayacağı anlamını taşımaktadır.³³

Devlet, bireylerin sadece insan olması sebebiyle sahip olduğu haysiyetini korumak ve ona saygı göstermekle bunun sonucu olarak da her insana (doğal olarak sanığa da) insanca davranmak ve haysiyetine saygı göstermekle yükümlüdür. Böylece insan haysiyeti bir ceza muhakemesi kavramı olarak karşımıza çıkar. Bir suç şüphesi altında bulunan kimse olan sanığın suçluluğu, belirli kurallara uyularak ve belirli muhakeme aşamalarından geçtikten sonra ortaya çıkarılabilir. Ancak bu süreçte de sırf insan olması sebebiyle saygı görme hakkı vardır.³⁴ Çapraz sorgu iddia ve savunma için bir hak olmakla birlikte delil yasakları ve temel hak ve özgürlükler çerçevesinde sınırlandırılmakta ve bu hak kullanılırken de insan haysiyetinin korunması gerektiği ifade edilmektedir. Dolayısı-

³² Parlar/Hatipoğlu/Yüksel, s.603

³³ Dönmez, s.62.

³⁴ Akyazan, s.381

la insan haysiyetinin korunmasına yönelik ilke ihlal edilerek gerçekleştirilen çapraz sorgu neticesinde elde edilen delillerin hükme esas alınması mümkün olmayacaktır.³⁵

D) Adil Yargılanma İlkesi

Dar anlamda “hakkaniyete uygunluk”³⁶ olarak ifade edilen, daha geniş bir ifade ile ise “ceza muhakemesi işlemlerinin kandırma, yanıltma veya zorlama gibi irade serbestisini etkileyen veya savunmayı kısıtlayan yollara başvurulmadan, hukuk çerçevesinde yürütülmesi” olarak tanımlanan adil yargılanma ilkesi iddia ve savunma makamları arasında bir ayırım veya ayrıcalık yapılmasını önlemeyi amaçlamaktadır.³⁷ Savunma makamının kendine tanınan hakları kullanabilmesi adil yargılanma ilkesinin sonucudur ve bu ifade silahların eşitliği ilkesini de içermektedir.³⁸

Adil yargılanma hakkı temel olarak; yasal, bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanma, makul sürede, aleni ve hakkaniyete uygun yargılanma, istinadı ve haklarını öğrenme, savunma hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara sahip olma, kendini savunma veya müdafiden yararlanma, ekonomik gücü yoksa ve gerekiyorsa müdafiden ücretsiz yararlanma, tanık dinletme, tercümandan ücretsiz yararlanma unsurlarını içermektedir.³⁹ Bu doğrultuda çapraz sorgulama uygulamalarının da adil yargılanma ilkesi çerçevesinde kapsamlı şekilde anlaşılması ve lâyıkıyla uygulanması gerektiği belirtilmektedir. Özellikle sanığın çapraz sorgulanmasında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6/3. maddesindeki haklar, 6/1’de yer alan genel düzenlemelerle beraber dikkate alınmalı ve bu kapsam dışına çıkılmamasına özen gösterilmelidir.⁴⁰ Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de kararlarında genel olarak tanıkların

³⁵ Dönmez, s. 62 vd.

³⁶ Akyazan, s.383

³⁷ Parlar/Hatipoğlu/Yüksel, s.603

³⁸ Akyazan, s.384

³⁹ Nur Centel, “Adil Yargılanma Hakkı Ve Savcının Tarafsızlığı”, Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı, Galatasaray Üniversitesi Yayınları: 32, İstanbul, 2004, s.392

⁴⁰ Dönmez, s. 64 vd.

sorgulanması yöntemini ülkelerin iç hukuk sorunu olarak kabul etse de sorgulamanın “adil yargılanma hakkı” ve “silahların eşitliği” ilkesine uygun yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴¹

E) Şüpheden Sanık Yararlanır İlkesi

Bir kimse hakkında ceza hukuku yaptırımlarının uygulanabilmesi için, akla ve mantığa uygun gerekçelere dayanan her türlü şüphenin bertaraf edilmesi gereklidir. Ceza muhakemesinde bir husus şüpheli kalırsa, bu durumda şüpheden sanığın faydalanması gerekir.⁴² Şüpheden sanık yararlanır ilkesi, sanığın ancak muhakeme sürecinde ispat edilen hususlardan sorumlu tutulabileceğini ifade eder. Somut olay bakımından ispat edilemeyen hâllerde sanık lehine olan çözüm kabul edilir.⁴³ Çapraz sorgu uygulamasının da sanık üzerindeki şüphenin artırılıp/azaltılmasına veya şüphenin ortadan kaldırılmasına hizmet etmesi ayrıca karara varılmadan önce şüpheye yer bırakmayacak şekilde maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına yardım etmesi mümkündür. Yine delillerin denetlenmesi amacı sebebiyle de çapraz sorgulama uygulamalarının da şüpheden sanık yararlanır ilkesiyle doğrudan bağlantılı olduğu ifade edilmektedir.⁴⁴

F) Maddi Gerçeğin Araştırılması İlkesi

Ceza muhakemesinde maddi gerçeğe ulaşmak temel amaç olmakla birlikte hukuk devletinde, maddi gerçeğin her ne pahasına olursa olsun araştırılması kabul edilmemektedir. Bu çerçevede insan hakları ve delil yasakları bir sınır olarak kabul edilmektedir.⁴⁵ Ceza muhakemesinin maddi gerçeğe ulaşma amacı bakımından vazgeçilmez bir delil kaynağı durumunda olan tanık beyanının güvenilirliğinin test edilmesi için, ta-

⁴¹ Durmuş Tezcan / Jeremy McBride / Teoman Ergül/Fahrettin Demirağ /Serkan Cengiz, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, TBB, Kasım 2008, Ankara, s.140.

⁴² Akyazan, s.392.

⁴³ Veli Özer Özbek /Koray Doğan/Pınar Bacaksız, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Eylül 2024, s.81.

⁴⁴ Parlar/Hatipoğlu/Yüksel, s.604

⁴⁵ Dönmez, s.71.

nıĝa yöneltilecek sorular ve bu sorular karşısında verilen cevaplar önem taşımadır. Çapraz sorgu da bu çerçevede maddi gereĝe ulaşmak için kullanılan yöntemlerden biridir. Etkin bir soruşturmanın yürütülmesi ve maddi gereĝi araştırmada çapraz sorgu uygulaması önemli yer tutmaktadır. Bununla birlikte ceza muhakemesinde, maddi gereĝe ulaşılmak için kullanılan araç ile amaç arasında orantı bulunması önemlidir.⁴⁶

G) Doĝrudan Doĝruluk İlkesi

Mahkemenin, kararını delillerle doĝrudan temasa geçerek vermesi doĝrudan doĝruluk (vasıtasızlık) ilkesi olarak isimlendirilmektedir. Bu ilke, esas hakkında hüküm verecek olan mahkemenin; muhakeme konusu olay, olayın tanıkları, sanık ve tüm deliller ile doĝrudan doĝruya temasa geçmesi gerekliliĝini içermektedir. İlke doĝrultusunda, mahkemenin olay ile mümkün olduĝu oranda, doĝrudan baĝlantı kurması önemli görülmekte ve bu çerçevede de çapraz sorgu, doĝrudan doĝruluk ilkesinin uygulanmasını kolaylaştıran ve destekleyen bir uygulama olmaktadır.⁴⁷

H) Sözlülük İlkesi

Sözlülük ilkesi, uyuřmazlıĝın konusunu oluşturan Őeylerin duruşmada tartişılması ve konuşulmasını ifade etmektedir. Mahkeme ancak duruşma esnasında sözlü olarak tartişılmış olgulara dayanarak yargılamayı neticelendirebilecektir. Sözlülük ilkesi doĝrultusunda duruşmada davanın ieriĝinden tümüyle bahsedilmeli ve karar duruşmada sözlü olarak ifade edilen deĝerler üzerine inşa edilmelidir.⁴⁸ çapraz sorgu uygulaması da ancak, sözlülük ilkesinin kovuşturma aşamasında hâkim olduĝu bir ceza muhakemesi içerisinde gelişebilir. Çünkü sanıĝa, tanıĝa, bilirkişi ve davaya katılan diĝer kişilere soru sormak ancak muhakemenin sözlü yapılması ile mümkündür. Bu itibarla, çapraz sorgunun bir muhakeme aracı olarak uygulanabilmesi için, sözlülük ilkesinin uygulanan

⁴⁶ Akyazan, s.396-397

⁴⁷ Akyazan, s.400

⁴⁸ Parlar/Hatipoĝlu/Yüksel, s.605.

sistemde egemen olması zorunludur. Çapraz sorgu ile, tanıklardan en üst düzeyde bilgi alınması ve tanığın sınanması gerçekleşirken, aynı zamanda tanıkla sanığın yüzleşmesi sağlanmaktadır. Sanığın yüzüne karşı yapılan tanıklık bir noktaya kadar, tanığın yalan beyanda bulunmasını engelleyici bir unsur olarak görülmektedir. Sözlülük ilkesi bu nedenle çapraz sorgu sisteminin uygulanmasını kolaylaştıran bir ilke olarak kabul edilmekte ve bu sayede, maddî gerçeğin ortaya çıkarılması da kolaylaşmaktadır.⁴⁹

İ) Silahların Eşitliği İlkesi

Çapraz sorgu kurumunun alt yapısını oluşturduğu kabul edilen ilkelere bir diğeri silahların eşitliği ilkesidir. Bu ilke iddia ve savunma makamlarının muhakeme sürecinde adil bir denge içinde korunmasını ifade etmektedir. Çapraz sorgu, sanığın iddiaların dayandığı kanıtları bilmesi, savunma için aleyhine delilleri çürütmek veya bunlar üzerinde şüphe yaratma hususlarında önem arz etmektedir.⁵⁰ Bu ilke ile örneğin sanığa iddia tanığının beyanını ret ile tanığa beyanı sırasında soru yöneltebilmek için uygun ve yeterli bir fırsatın verilmesini gerektirmektedir.⁵¹ Silahların eşitliği ilkesi iddia ve savunma arasında her türlü ayrımcılığı reddederek, iddia ve savunmanın muhakeme içerisinde adil bir denge ile korunup korunmadığını gözetmektedir.⁵²

AİHM silahların eşitliği ilkesini AİHS m. 6/1’de yer alan adil yargılanma ilkesinden türetmekte ve adil yargılanma ilkesinin bir unsuru olarak görmektedir. Bu ilke, tarafların, birbirlerine karşı üstünlükleri olmaması, muhakemesi sürecinde eşit muamele görmesi ve yine muhakeme sürecine hazırlanırken de eşit haklara sahip olmalarını ifade etmektedir.⁵³

⁴⁹ Dönmez, s.74 vd.

⁵⁰ Parlar/Hatipoğlu/Yüksel, s.606

⁵¹ Sibel İnceoğlu, Adil Yargılanma Hakkı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Sisteminin Desteklenmesi Ortak Projesi, Ankara, 2018, s.344 vd.

⁵² Dönmez, s. 78 vd.

⁵³ Akyazan, s.386

J) Meramını Anlatabilme İlkesi

Ceza muhakemesine katılan tüm özneler için geçerli bu ilkenin sözlülük ve silahların eşitliği ilkesi ile birlikte çapraz sorgunun temelini oluşturduğu ifade edilmektedir. Bu ilke doğrultusunda sanık mahkeme önünde kendisini ifade edebilir, hakkındaki iddialara cevap verebilir, kendi iddiasını ileri sürebilir ve aleyhinde ileri sürülen delilleri çürütebilme imkanına sahip olur.⁵⁴ Bu doğrultuda çapraz sorgulamanın da ceza muhakemesine katılan öznelerin meramını anlatabilme hakkının korunmasında etkili bir faaliyet olduğu kuşkusuzdur.

K) Özel Hayatın Gizliliği İlkesi

Bireyin devlet müdahalesinden korunan kişisel alanı olarak tarif edilen özel hayat kavramı, AİHM kararlarında bireyin kimliğine ilişkin bilgi ve kayıtları, beden ve ruh sağlığına ilişkin davranışları, bireye ait yerlerin aranması, telefon görüşmelerinin dinlenmesi ve kaydı, posta gönderilerinin açılması ve okunması, kişinin adı, fotoğrafı, onuru veya yaşam tarzının kamuya yanlış tanıtılması gibi hususları da özel hayat kapsamında değerlendirilmekte ve korunması gerektiği belirtilmektedir.⁵⁵

Kişinin onurunun korunmasına dayanan özel hayatın gizliliği ilkesi muhakemenin ve infazın da insan onuruna yakışır bir biçimde yapılmasını gerektirmektedir. İlke kapsamında, çapraz sorgulama uygulamasında bireyin özel hayatının hangi noktaya kadar sorgulanabileceği önem arz etmektedir.⁵⁶ Hayatın gizli alanı kısmında bulunmayan ancak özel hayat kapsamındaki konulara ilişkin bazı sorular, suçun aydınlatılması bakımından önem arz etmesi hâlinde, ilgili kişiye sorulabilecektir. Örneğin, usulüne uygun olarak yapılan bir telefon dinleme neticesinde elde edilen bilgiler, olayla ilgili olmak koşuluyla, soru olarak ilgili kişiye yö-

⁵⁴ Parlar/Hatipoğlu/Yüksel, s.606

⁵⁵ Parlar/Hatipoğlu/Yüksel, s.606

⁵⁶ Dönmez, s.81.

neltilebilecek, delil olarak kullanılabilir. ⁵⁷ Ancak özel hayatın gizliliği ilkesi gözetilmeden elde edilen deliller hukuka aykırı delil kapsamında değerlendirilerek hükme esas alınamayacaktır. ⁵⁸

V. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI ÇERÇEVESİNDE ÇAPRAZ SORGU

A) GENEL OLARAK

Çapraz sorguya ilişkin düzenleme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin 3. fıkrasının (d) bendinde yer almaktadır. “(Suç isnat edilen kişi) iddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, müdafaa tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı şartlar altında davet edilmesinin ve dinlenmesinin sağlanması haklarına sahiptir” hükmü doğrultusunda hakkında suç istinadı olan kimse aleyhine olan tanıkları çapraz sorgulama ve sorgulatma hakkına ve kendi tanıklarının iddia tanıkları ile eşit şartlarda davet edilerek dinlenmesi hakkına sahiptir. Ancak tanıklarının ne şekilde dinlenecekleri konusunda AİHS’nde herhangi bir hüküm mevcut değildir. Hükmün amacı tanıkların dinlenmesinde taraflar arasında, adil bir yargılanma hakkına engel olacak ölçüde ayırım yapıp yapılmadığının belirlenebilmesidir. Eğer taraflar arasında herhangi bir ayırım yapılmamışsa, tanığa doğrudan veya çapraz sorgu yöntemlerinin uygulanmış olması önemli görülmemektedir. ⁵⁹ AİHM’nin asıl amacı somut bir savunma hakkını koruma altına almaktır. ⁶⁰ Mahkeme, AİHS 6. maddesini yorumlarken, Sözleşme’nin tamamındaki hakları dikkate alarak ve daha esnek bir yaklaşımla ulusal mahkemenin yargılama faaliyetlerinin tamamını göz önünde bulundurur. Mahkeme’ye göre; ilke olarak ortaya konulan delillerin gerekliliği konusunda karar yetkisi ön-

⁵⁷ Akyazan, s.407

⁵⁸ Parlar/Hatipoğlu/Yüksel, s.607

⁵⁹ Akyazan, s.369

⁶⁰ Menengiç, s.49.

celikle bir iç hukuk sorunudur ve toplanan delillerin ispat gücünü takdir etme durumu da ulusal mahkemelerin yetkisinde bulunmaktadır.⁶¹

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin belirtilen maddesiyle, üye devletlere tanıkların sorgulanması yükümlülüğü getirilmiştir.⁶² AİHM de verdiği kararlarda mahkemenin görevinin; "ispat araçlarının sunulmuş tarzı da dahil olmak üzere yargılamanın bütünü bakımından adil olup olmadığını araştırmak"⁶³ olduğunu, çapraz sorgu da dahil tanıkların sorgulanmasının "adil yargılanma hakkı" çerçevesinde "silahların eşitliği" ilkesine uygun yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.⁶⁴ Ayrıca AİHM, AİHS'nin 6/3(d) bendinin, sanığın lehine olan her tanığın mahkemeye getirilmesini ve sorgulanmasını gerektirmediği ve taraflar arasında eşitlik gözetilmek koşuluyla, hangi tanıkların çağrılacağı konusunda mahkemenin takdir yetkisini de adil yargılanma hakkına ve silahların eşitliği ilkesine uygun kullanması gerektiği yönünde karar vermektedir.⁶⁵ Bunun dışında AİHM, tanıklara soru sorulması faaliyetinin, sadece duruşma sırasında değil, imkân bulunuyor ise, duruşma öncesinde de yapılabileceğini ve bunun da yeterli kabul edilebileceğini ifade etmektedir. Bu halde hüküm, sadece tanığın ifadesine dayansa bile, bu tanığın beyanları savunma makamı tarafından daha önce sorgulanabildiği için, adil yargılanma ilkesine aykırılık görülmemektedir. AİHM, bu durumda söz konusu tanık ifadesinin hükme esas alınan tek delil olup olmadığını veya mahkûmiyet kararındaki etkisini, somut olay bakımından incelemekte ve sonuca göre bir karar vermektedir.⁶⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, anonim tanık ifadeleri kullanılmasını ise bütün davalarda tamamen Sözleşme'ye aykırı görmemiş, fakat kesin bir biçimde sınırlandırılmasını önermiştir. AİHM, bütün delillerin normal olarak, sanığın huzurunda aleni bir duruşmada sunulması gerektiğini, bu ilkenin istis-

⁶¹ Menengiç, s.55.

⁶² Ahmet Küpeli, "CMK ve TCK'da Adli Tıp Uzmanının Bilirkişilik Yükümlülüğü ve Çapraz Sorgu", Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, Adli Tıp Anabilim Dalı (Uzmanlık Tezi), Isparta, 2007, s.56.

⁶³ Akyazan, s.369

⁶⁴ Tezcan/McBride/Ergül/Demirağ/Cengiz, s.140

⁶⁵ Küpeli, s.56.

⁶⁶ Akyazan, s.372

nalarının bulunduğunu, ancak bu istisnaların sanığın haklarını ihlal etmemesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, AİHS 6/1ve 3(d) kapsamında sanığa, aleyhindeki tanığa ya ifadesini verdiğiğinde ya da daha sonraki bir aşamada itiraz etme ve onu sorgulama amacıyla yeterli ve uygun fırsatın tanınması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁷

Murtazaliyeva / Rusya Davası'nda Mahkeme doğrudan doğruyalık ilkesi ve tanıkların duruşmaya çağırılarak sorgulanması veya önceki ifadelerinin okunması gibi bazı hususlara ilişkin temel ilkelerini açıklamıştır. Kararda söz konusu ilkeler; "1. Rehber İlke: Doğrudanlık ilkesi, tanık delillerinin yargılamayı yürüten yetkili mahkeme önündeki yargılamalarda sunulmasını gerektirmektedir ve dolayısıyla, hazır bulunmayan tanıkların dava duruşmasına getirilmesi amacıyla uygulanabilir tüm tedbirler ve gerektiğinde zorlayıcı tedbirler alınmalıdır. 2. Rehber İlke: Savunma ve iddia makamı için aynı olan, tanıkların hazır bulunması veya çapraz sorgulanmasına ilişkin her türlü talebin değerlendirilmesine yönelik test, tanığın yargılamanın sonucu ve talepte bulunan tarafın durumu ile ilk bakışta (prima facie) ("ex ante") yapılan bir testtir. Dolayısıyla, tanıkların hazır bulunması veya çapraz sorgulanması taleplerini değerlendirirken, yargılamayı yürüten mahkeme - savunmanın lehine olan deliller hariç olmak üzere- delillerin incelenmesinin sonucu hakkında önceden değerlendirme yapma hakkına sahip değildir. 3. Rehber İlke: Yalnızca istisnai durumlarda, ceza yargılamalarının yargılama öncesi aşamasında sunulan tanık delilleri mahkemede okunabilir ve kararda gerekçe olarak kullanılabilir. Ceza yargılamasında kanunilik ilkesi, yargılama sırasında bir tanığı çağırılmamak veya çapraz sorguya çekmemek ve hazır bulunmayan bir tanığın ifadesinin yargılama sırasında okunması için haklı nedenlerden oluşan kapsamlı bir yasal kataloğu gerekli kılmaktadır. Haklı nedenlerden oluşan bu katalog, ulaşılamayan tanık ve korunma ihtiyacı olan tanık olmak üzere iki tanık kategorisini içermektedir. 4. Rehber İlke: Bir tanığın çağırılması veya çapraz sorguya tabi tutulmaması ve tanığın yargılama öncesi verdiği ifadesinin mahkemede okunması için haklı bir nedenin bulunduğu durumlarda, yargılamayı yürüten mahkeme, tanığın ifadesinin çekişmeli koşullarda alındığı özel bir ön duruşma gibi savunma makamı önüne konulan engelleri telafi

⁶⁷ Küpeli, s.57.

etmek için yeterli dengeleyici tedbirlerin alınmasını sağlamalıdır. Ne sorgulanmayan ifadeye daha az önem verilmesi yönünde jüriye talimat verilmesi ne de sanığın bizzat ifade vererek veya başka bir tanığa soru yönelterek hazır bulunmayan bir tanığın ifadesine itiraz etme veya çürütme imkânı yeterli olmaktadır. 5. Rehber İlke: Sanığın önüne konulan engelleri telafi etmek için yeterli dengeleyici tedbirlerin alındığı durumlarda dahi, yargılamayı yürüten mahkeme, hazır bulunmayan bir tanığın yargılama öncesi verdiği ifadeyi tek başına veya belirleyici ölçüde kararına esas almamalıdır. 6. Rehber İlke: Yargılamayı yürüten mahkemenin, bir tanığın yargılama öncesi ve yargılama sırasında verdiği ifadeler arasında çelişkiyle karşılaştığı durumlarda, doğrudanlık ilkesi, ilgili tanığın yargılama sırasında verdiği ifadelerine daha fazla ağırlık verilmesini gerektirir.” şeklinde açıklanmıştır.⁶⁸

Bununla birlikte çapraz sorgu uygulamaları kapsamında AİHM, 6. Madde sebebi ile ihlal kararı verdiği başvurularda, yalnızca bir tanığın dinlenmemiş olmasını yeterli görmeyip, tanığın dinlenmesinin neden gerekli olduğu ve dinlenmemesinin savunma hakkına nasıl zarar verdiğinin açıklanmasını gerekli görmektedir. Aynı doğrultuda tanığın dinlenmesi istemini reddeden ulusal mahkemenin gerekçelerini kararda belirtmeleri gerektiğini kabul etmektedir.⁶⁹ Örneğin **Vidal/Belçika** başvurusunda; ulusal mahkeme başvurucunun tanık dinletme talebini reddederek dosyadaki delil durumuna göre karar vermiştir. Mahkeme söz konusu olayda tanık dinletilmesi talebini reddeden mahkemenin bir gerekçe göstermemiş olması sebebiyle Sözleşme'nin 6. Maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme kararda ayrıca, “dinletilmek istenen tanıkların önemli olup olmadığını takdir etmenin kendi yetkisinde olmadığını, bu yetkinin ulusal mahkemelere ait olduğunu, fakat kararı veren mahkemenin bu hususta tamamen sessiz kalmasının adil yargılanma ilkesi ile bağdaşmayacağını” ifade etmiştir.⁷⁰

⁶⁸ Murtazaliyeva / Rusya Kararı, T. C. Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-224729> (Erişim Tarihi:20.11.2024)

⁶⁹ İnceoğlu, s.344.

⁷⁰ Çolak, s.103.

AİHM ayrıca, tanıklara soru sorma hakkını mutlak görmemiş, eğer bir ifade hükme tek başına esas teşkil etmemişse, tanıkların sorgulanmayabileceği ve bu durumda AİHS m. 6/3-d anlamında bir ihlâl bulunmadığına da karar verebilmektedir.⁷¹ Mahkeme **Kostovski/Hollanda** ve **Windish/Avusturya** kararlarında “sunulan delillerin gerekliliği konusunda karar yetkisi öncelikle bir iç hukuk sorunudur ve toplanan delillerin ispat gücünü takdir de kural olarak ulusal mahkemelerin yetkisindedir. Mahkeme’nin görevi, ispat araçlarının sunuluş tarzı da dahil olmak üzere, yargılamanın bütünü bakımından adil olup olmadığını araştırmaktadır.”⁷² açıklamasını yapmıştır. Yine **Bricmont v. Belçika** kararında da “Normalde bir tanığın çağrılmasının gerekli ya da tavsiyeye şayan olup olmadığına karar verme, ulusal mahkemelere aittir. Çok istisnai hâllerde mahkeme bir kişinin tanık olarak dinlenilmemesinin madde 6’ya aykırı olduğu sonucuna varabilir” görüşleri yer almıştır.⁷³ Ulusal mahkeme hakiminin dinlenmek istenen tanığın verebileceği cevapların gerçeğin ortaya çıkartılması bakımından önemi ve gereğini değerlendirmesi beklenmektedir. Bu çerçevede muhakeme açısından önemli olduğu açıkça belli olan bir tanığın çağırılmaması veya sorgulanmamasının 6. Madde anlamında ihlâl oluşturabileceği de gözetilmelidir.⁷⁴

AİHM; **Asch/Avusturya** (26 Nisan 1991 tarih ve 30/1990/221/283 sayılı) ve **Artner/Avusturya** (28 Ağustos 1992 tarih ve 39/1991/291/362 sayılı) kararlarında tanıklıktan çekinme hakkına sahip kişinin hazırlık soruşturması sırasında verdiği ifadeye dayanarak verilen mahkûmiyet kararının AİHS m. 6/3-d’ye aykırı olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Mahkeme’ye göre, hazırlık soruşturması sırasında elde edilen bir beyanın kullanılması savunmanın haklarına riayet edilmesi koşuluyla AİHS m. 6/1 ve 6/3-d ile bağdaşmaz değildir. Kural olarak bu hak, sanığın tanığa soru sorma ve itiraz etme konusunda uygun ve yeterli imkanlardan yararlanmasını gerekli kılar; bu olanağın ifadenin alındığı anda veya muhakemenin daha sonraki bir aşamasında tanınmış olması

⁷¹ Menengiç, s.55.

⁷² Çolak, s.179.

⁷³ Akyazan, s.370

⁷⁴ Çolak, s.103

ise önemli değildir.⁷⁵ Mahkeme, daha öncesinde başvuran tarafından çapraz sorguya çekilmiş bir tanığın suçlayıcı ifadesini geri çekmesi durumunda tekrar çağrılmamasının Sözleşme'nin 6 §§ 1 ve 3 (d) maddesi bakımından ihlal teşkil edebileceğini de ifade etmiştir. Eğer mahkûmiyet kararı sadece veya büyük ölçüde bir tanığın ifadesine dayandırılmış ve sanık ya da müdafî soruşturma veya kovuşturma evresinde tanığa soru sorma imkânı elde edememişse, bu durum AİHS madde 6 anlamında bir ihlal ortaya çıkacaktır.⁷⁶

B) AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ DURUŞMALARINDA DURUM

AİHM iç tüzüğünün duruşmada soru sormayı düzenleyen 68. Maddesi şu şekildedir: "(1) Herhangi bir yargıç, devlet temsilcilerine, tarafların avukatlarına veya danışmanlarına, başvurucuya, tanıklara ve uzmanlara ve daire önündeki duruşmaya gelen herhangi bir kişiye soru sorabilir. (2) Tanıklar, uzmanlar ve 42. maddenin birinci fıkrasında belirtilen diğer kişiler, daire başkanının denetiminde devlet temsilcileri ve tarafların avukatları veya danışmanları tarafından sorgulanabilirler. Sorulan bir sorunun konuyla ilgisi bulunmadığı şeklindeki itiraz hakkında daire başkanı karar verir."⁷⁷ AİHM tarafından duruşmalı olarak gerçekleştirilen davalarda, bu hüküm doğrultusunda sorgunun kural olarak hâkim tarafından yapılması kabul edilmişken, devlet temsilcilerine ve tarafların avukatlarına veya danışmanlarına da tanıklara, uzmanlara ve 42. maddenin birinci fıkrasında ifade edilen başka bir sığata sahip herhangi bir kişiye karşı doğrudan soru sorma imkânı tanınmaktadır. Buradan hareketle normal bir ceza muhakemesine benzer AİHM muhakemelerinde tarafların çapraz sorgu yapma hakları mevcut olduğu ifade edilmektedir. Fakat AİHM hâkiminin etkin rolü ve AİHM yargılamalarında insan hakları ihlallerine

⁷⁵ Durmuş Tezcan/Mustafa Ruhan Erdem/Oğuz Sancakdar, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 271.

⁷⁶ Çolak, s.178.

⁷⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İç Tüzüğü - <https://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/Sayfalar/merkezler/avrupa-insan-haklari-mahkemesi-ic-tuzugu.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.11.2024)

sebebiyet verecek uygulamalardan kaçınılması zorunluluğuna dikkat çekilmektedir.⁷⁸

AİHM duruşmalarında sorulacak soruların şekline (yönlendirici, ucu açık vs.) ilişkin herhangi bir sınırlama ve düzenleme de bulunmamaktadır. Ancak sorulan sorunun konuyla ilgisi bulunmadığı yönündeki itiraz hakkında daire başkanınca karar verileceğine ilişkin düzenleme mevcuttur. Bu doğrultuda konuyla ilgili olmak ve gerçeği ortaya çıkarmak amacıyla her türlü sorunun AİHM önünde gerçekleştirilen duruşmalarda sorulması mümkün kabul edilmektedir. AİHM'nin tanıkların ifadelerinin alınması ve delillerin değerlendirilmesi bakımından, ağırlıklı olarak Kıta Avrupası sisteminin özelliklerini taşıdığı ancak Anglosakson sisteminden de etkilendiği ifade edilmektedir. Tarafların tanıklara ve diğer kişilere soru sorma haklarının yanında, hâkimin de muhakemede aktif bir rolü ve denetimi mevcuttur. Hâkim soru yöneltmeye müdahale etme yetkisine sahip olmakla birlikte sanığın suçluluğuna ilişkin tüm diğer delillerle birlikte tanık ifadelerini de değerlendirerek karar vermekle yükümlüdür.⁷⁹

C) ÇAPRAZ SORGULAMAYA İLİŞKİN AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI

Mahkemenin tanıkların sorgulanması ve çapraz sorgu konuları doğrultusunda ve özellikle AİHS 6. maddesinin ihlali gerekçeli başvurular sebebi ile önüne gelen uyuşmazlıklarda vermiş olduğu kararlardan bazıları şu şekildedir:

Unterpertinger /Avusturya davasında; başvuru eşi ve kızına kötü muamelesi sebebiyle yargılanmış ve altı ay hapis cezasına mahkûm olmuştur. Yerel mahkeme mağdurların hazırlık soruşturmasında polise vermiş oldukları ifadelere dayanarak hüküm kurmuş bu karar da yüksek mahkeme tarafından onanmıştır. AİHM başvurucuya açık duruşmada tanıkları sorgulama imkanı verilmeden hüküm kurulmasını adil yargı-

⁷⁸ Dönmez, s. 107.

⁷⁹ Akyazan, s.373-374

lanma hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir. Mahkemenin bu kararı üzerine Başsavcılık Avusturya Ceza Usul Yasası'nın 33. Maddesi doğrultusunda kanun yararına bozma talebinde bulunmuş, Yüksek mahkeme AİHM'nin kararı doğrultusunda bu başvuruyu kabul ederek yerel mahkeme kararını bozmuştur. Davanın yeniden görülmesiyle bu kez delil yetersizliğinden başvuruçunun beraatine karar verilmiştir.⁸⁰

Windisch/Avusturya kararına konu olayda; kafeteryadan soygun yapması sebebiyle yargılanıp mahkûm olan başvuruçunun hakkındaki hüküm, görgü tanıklarının sadece hazırlık soruşturmasında verdikleri ifadelere dayandırılmıştır. Bu tanıklar gizli teşhis ile başvuruçuyu teşhis etmişler ancak açık duruşmada güvenlik endişeleri sebebiyle başvuruçunun tarafından sorgulanmamışlardır. AİHM bu şekilde yapılan yargılamayı adil yargılanma hakkına aykırı bulmuştur. Mahkemenin kararının ardından Başsavcılık kanun yararına bozma talebinde bulunmuş ve Yüksek mahkeme AİHM'nin kararı doğrultusunda bu başvuruyu kabul ederek yerel mahkeme kararını bozmuştur. Yeniden yapılan yargılamada tanıklar dinlenmiş ve çapraz sorguyla sorgulanmışlardır.⁸¹

C. G. / İngiltere, başvurusunda AİHM "*Temyiz Mahkemesi'nin, başvuranın avukatının müdahalelerle taciz edildiği ve sınırlendirildiği yönündeki değerlendirmesi kabul edilmekle birlikte, ... başvuranın avukatının, çapraz sorgulamayla ya da kendi tanığıyla savunmasını geliştirmekten alıkonmamıştır.*" Ek olarak kararda; "*Mahkeme başvuranın avukatının haklı görülen kısa bir araya girme dışında müdahale edilmeyen 45 dakikalık bir final konuşmasında jüriye hitap edebilmesini ve başvuranın savunmasının esasının, çok kısa şekilde de olsa duruşma hâkiminin olayları özetlemesi sırasında yinelenmesini önemli bularak, mevcut davaya yapılan adli müdahalelerin, aşırı ve istenmeyen şekilde olmasına rağmen, yargılamanın adil olmamasına neden olduğu kanaatinde değildir.*"⁸² açıklaması yer almıştır.

⁸⁰ Unterperntinger - Avusturya Kararı <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57588> (Erişim Tarihi: 20.11.2024)

⁸¹ Osman Doğru, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının İç Hukuklara Etkileri", Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt:17, 2000, s.202.

⁸² Tezcan/McBride/Ergül/Demirağ/Cengiz, s.111

S. N. / İsvaç davasında “Başvuranın, M. [bir çocuk] tarafından verilen ifadeleri, yargılama ve temyiz aşaması zarfında inceleyememiş veya incelememiş olduğu gerekçesiyle 6/3-d maddesi uyarınca olan haklarından mahrum bırakıldığı söylenemez. Cinsel suçlara ilişkin cezai yargılamanın hususi özellikleri göz önünde tutularak ... söz konusu hüküm, her davada, çapraz sorgu veya başka yollarla soruların doğrudan sanık veya savunma avukatı tarafından sorulmasını gerektirecek şekilde yorumlanamaz. AİHM, ilk polis sorgulamasının video kaydının yargılama ve temyiz duruşmalarında gösterildiğini, ikinci sorgulamanın kaydının Bölge Mahkemesi’nde okunduğunu ve yine aynı sorgulamanın ses bandının Temyiz Mahkemesi’nde dinlendiğini kaydetmiştir. Davanın koşulları altında, bu tedbirler, başvuranın, cezai yargılamada M.’nin ifadelerine ve güvenilirliğine itiraz etmesine imkan verecek ölçüde yeterli olarak değerlendirilmelidir. Yapılan itiraz, Temyiz Mahkemesi’nde, mahkemenin başvuran hakkındaki suçlamalardan bir kısmının kanıtlanmadığı kararını vermesi ile başvuranın cezasının indirimi ile sonuçlanmıştır. ... Mahkeme, M. tarafından verilen bazı bilgilerin muğlak ve belirsiz olduğunu ve ayrıntı içermediğini göz önünde bulundurmıştır. Mahkeme, ayrıca, polis sorgulamaları sırasında ona sorulan sorulardan bazılarının yönlendirici yapısını dikkate almıştır. Bu koşullar altında, AİHM, M.’nin ifadelerinin değerlendirilmesinde gerekli özenin gösterildiği konusunda tatmin olmuştur. Yukarıda belirtilen hususları dikkate alan AİHM, başvuran hakkındaki cezai yargılamanın, genel olarak bakıldığında, adil olmadığının değerlendirilemeyeceği görüşündedir.” şeklinde karar verilmiştir.⁸³

Cottin / Belçika, davasında ise Mahkeme; “Başvuranın 4 Nisan 1997 tarihinde gerçekleştirilen bilirkişi incelemesine katılması engellenmiştir. ... Sonuç olarak başvuran, bilirkişi tarafından dinlenen kişileri tıbbi danışman ya da avukatı aracılığıyla ya da şahsen çapraz sorgulama, incelenen belgelerle ve elde edilen bilgilerle ilgili olarak görüş bildirme ve ek soruşturma yapılmasını talep etme imkanına sahip olamamıştır. Bu koşullarda başvuran, dava konusu bilirkişi raporunun sunulmasından önce etkili bir

⁸³ Tezcan/McBride/Ergül/Demirağ/Cengiz, s.141

şekilde sesini duyuramamıştır. Dilekçelerde ya da temyiz duruşmalarında bilirkişi raporunu dolaylı olmayan bir şekilde değerlendirme imkanının, mevcut davada bilirkişi incelemesine katılma hakkına eşdeğer olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu şekilde başvuranın temel bir delil unsuru ile ilgili olarak etkili bir şekilde açıklama yapma imkanı olmamıştır ve ek bir bilirkişi incelemesinin talep edilmesi ise hiçbir değişiklik yaratmayacaktır.” yönünde görüş açıklamıştır.⁸⁴

15.12.2015 tarihli karara konu **Schatschaschwili/Almanya** davasında ise “Başvuran, nitelikli hırsızlık ve nitelikli gasp fiillerinden suçlu bulunmuş ve dokuz yıl altı ay hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Yargılamayı yürüten mahkeme, suçlardan biriyle ilgili olarak, özellikle yargılama öncesinde suçun iki mağduru tarafından polise verilen tanık ifadelerine dayanmıştır. Söz konusu iki tanık, suçtan kaynaklanan travmalarının devam etmesi nedeniyle Letonya’ya döndüklerinden, ifadeler duruşmada sesli olarak okunmuştur. 17 Nisan 2014 tarihli Daire kararında, iki oya karşılık beş oyla, başvuranın Sözleşme’nin 6 § 3 (d) maddesiyle birlikte ele alındığında 6 § 1 maddesi kapsamındaki haklarının ihlal edilmediği” belirtilmiştir.

Dava, başvuranın talebi üzerine, 8 Eylül 2014 tarihinde Büyük Daireye gönderilmiştir. Büyük daire sekize karşı dokuz oy ile “başvuranın mahkûm edildiği suçun tek tanıkları olan kişilerin ifadelerinin önemi bakımından, ulusal mahkeme tarafından alınan dengeleyici tedbirleri geçerliliği teyit edilmemiş ifadelerin güvenilirliğinin adil ve uygun şekilde değerlendirmesine olanak tanıyacak ölçüde yeterli görmemiş, bu nedenle, başvuranın yargılamaların herhangi bir aşamasında iki tanığı sorguya çekme veya çektirme olanağına sahip olmamasını, yargılamanın bir bütün olarak adil olmamasına yol açtığı sonucuna varmış ve ihlal kararı vermiştir.”⁸⁵

28.05.2015 tarihli **Y./Slovenya** kararına konu olayda; 2001 yılında, başvuru 14 yaşındayken iddiaya göre aile dostu X tarafından defalarca cinsel istismar mağduru olmuştur. Başvurucunun annesinin yaptığı

⁸⁴ Tezcan/McBride/Ergül/Demirağ/Cengiz, s.150-151

⁸⁵ Schatschaschwili / Almanya Kararı - <http://hudoc.echr.coe.int/tur/?i=001-176944> (Erişim Tarihi: 20.11.2024)

suç duyurusu üzerine 2003 yılında soruşturma açılmış ve 2007 yılında X aleyhine ceza davası açılmış, 2009 yılında yerel mahkeme X hakkında beraat kararı vermiştir. Gerekçe olarak X'in suçunun makul şüphenin ötesinde ispatlanmasının imkansız olması gösterilmiştir. Mahkeme genel olarak özel hayata saygı hakkı çerçevesinde değerlendirme yapmış ve ihlal kararı vermiştir. Ancak bunun yanında “ceza davasında mağdur olarak ifade vermesi için çağırılan başvurunun madde 8 kapsamındaki hakları ile savunmanın yani sanığın madde 6 § 3 (d)’de düzenlenen tanıkları çağırma ve çapraz sorgu yapma hakkı arasında adil bir denge kurması gerektiğini, somut olayda bunun mağdur açısından değerlendirilmesi gerektiğini” belirtmiştir. Karar metninde çapraz sorgu uygulamasına yönelik olarak “Mevcut davada, başvurunun ifadesi, davadaki tek doğrudan delil olması ve sunulan diğer delillerin çelişkili olması nedeniyle adil yargılanma hakkı kapsamında X’in başvurucuya çapraz sorgu yapma imkanının tanınmasını gerekmiştir. Ancak cinsel suçlara ilişkin ceza davalarının, mağdurlar tarafından son derece rahatsız edici bir deneyim olması ve cinsel taciz suçuyla itham edilenler ile mağdurların doğrudan yüzleştirilmesi mağdurlar açısından travmanın derinleşmesi riskini barındırdığından, sanığın şahsi olarak yapacağı çapraz sorunun ulusal mahkemeler tarafından azami düzeyde dikkatli bir değerlendirmeye tabi tutulması gereklidir. Bu, devletlerin tacizle ilgili ifade verilirken, sindirme ve mağduriyetin tekrar etmesine karşı koruma yükümlülüğünü de kapsamaktadır. Duruşmalardan ikisinde X başvurucuya şahsi olarak çapraz sorgu yapmış, sorgu sırasında başvurunun yanıtlarının doğruluğuna sürekli itiraz etmiş ve kişisel nitelikli sorular sormuştur. Mahkeme’nin görüşüne göre, bu sorular başvurunun güvenilirliğine saldırmayı ve aynı zamanda kişiliğini aşağılamayı hedeflemekteydi. Adli makamların X’in sorularının ve yorumlarının şeklini ve içeriğini izleme ve gerekli olması halinde müdahale etme sorumluluğuna rağmen, mahkeme heyeti başkanının müdahalesi başvuru için ızdırap verici olan deneyimin hafifletilmesinde yeterli olmamıştır.” açıklaması yer almıştır.⁸⁶

Doorson/Hollanda kararında ise Mahkeme, anonim tanık ifadelerine dayanılarak verilen mahkûmiyet hükmünün AİHS madde 6’yı ihlal etmediğine hükmetmiştir. Olayda başvuru uyuşturucu bağımlısı

⁸⁶ Y./Slovenya Kararı - <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-163038> (Erişim Tarihi:20.11.2024)

kimseler tarafından uyuşturucu satıcısı olarak teşhis edilmesi sonrasında gözüne alınmış, ulusal mahkeme başvurusunun avukatının bulunmadığı duruşmada anonim tanıkları dinlemiştir. Başvurucu tanıklarla yüzleştirilmemişse de kendisine avukatı aracılığı ile soru sorma imkânı tanınmıştır. AİHM olayda ulusal mahkemenin başvurusunun tanıkların kimliğini öğrenme hakkı ile tanıkların korunma hakkı arasında adil bir denge kurduğuna karar vermiştir.⁸⁷

Kostovski/Hollanda kararında AİHM, soruların yargıç aracılığı ile yazılı olarak sorulması ve soruların tanıkları dinleyebilen bir başka kişi aracılığı ile sorulması şeklinde alınan tanık ifadelerine dayanılarak verilen mahkûmiyet hükmünün adil yargılanma hakkını ihlal ettiğini açıklamıştır.⁸⁸

Süleyman /Türkiye başvurusuna konu olayda tanıklardan birinin kimliğinin açıklanmamasına ilişkin olarak başvuranın avukatı mahkemenin kimliği gizli tutmasını zorunlu kılan inandırıcı bir gerekçe sunmadığını bildirmiştir. “Tanık X’in kimliği, bütün kimlik bilgilerinin verildiği 1 Şubat 2006 tarihli jandarma tutanağıyla daha ilk duruşmadan açık edilmiştir. Ancak, yargı mahkemesi kimliğin açıklanmamasına karar vererek savunma makamının tanık ile yüzleşmesine ve çapraz sorguya çekmesine engel olmuştur. Ek olarak, başvuranın avukatının neredeyse her duruşmada kimliğin açıklanması için talepte bulunmasına rağmen ulusal mahkeme gerekçeli kararında sadece “olayın ve suçlamaların niteliği” gibi soyut kelimeler kullanarak bu talepleri reddetmiştir. Başvuranın, tanık X ile yüzleşmemesinden ve mahkeme önünde bizzat sorguya çekmemesinden kaynaklanan olumsuzlukları giderebilecek dengeleyici faktörlerin bulunup bulunmadığına ilişkin olarak Mahkeme usuli güvencelerin uygulanıp uygulanmadığını ve ifadelerini yargı mahkemesinin başvuranın mahkûmiyetinde belirleyici olacak şekilde temel aldığı tanık X’i doğrudan sorgulayamaması ya da çapraz sorguya çekmemesinden dolayı savunmanın karşılaştığı zorlukları telafi edip edemediğini değerlendirmek zorundadır. Mevcut davaya bakıldığında başvuran ve avukatı sürekli olarak tanık X’in başka bir mah-

⁸⁷ Tezcan/Erdem/Sancakdar, s.213.

⁸⁸ Çolak, s.191.

kemeye ifade vermesine ilişkin itirazlarını ileri sürerken ve tanığı çapraz sorguya çekebilmeleri ve soru sorabilmeleri için yargı mahkemesini tanığın bizzat yargılamalara katılmasını sağlamaya defalarca davet ederken, yargı mahkemesi bu taleplerin bazılarına cevap bile vermemiştir. Yukarıdakiler ışığında ve tanık X'in yargılamalarda hazır bulunmaması için iyi bir sebebin bulunmamasını akılda tutarak Mahkeme başvuranın mevcut davadaki tek doğrudan görgü tanığının doğruluğunu test etmek üzere Sözleşme'nin 6 § 3 (d) maddesinin kapsamındaki haklarından feragat ettiğine ikna olmamıştır. Tek görgü tanığı olmasına rağmen başvuranın yargılamaların hiçbir aşamasında tanıkla yüzleşme ve çapraz sorguya çekme fırsatı olmadığı dikkate alındığında başvuran hakkındaki ceza yargılamaları boyunca sınanmamıştır. Her halükarda, Sözleşme'nin 6 § 3 (d) maddesi dâhilindeki içtihatlar kapsamında başvuranın hem "yargılamalarda hazır bulunmaması" hem de "gizli" olması nedeniyle tanık X tarafından sunulan delilin güvenilirliğini uygun ve adil bir şekilde test etme kabiliyetinin ciddi bir şekilde sınırlandırıldığı düşünüldüğünde; ulusal mahkemelerin söz konusu delile karşı duyarsız yaklaşımı, tanığın yargılamalara katılmaması için iyi bir sebebin bulunmaması ve başvuranın müebbet hapis ile karşı karşıya olması dikkate alındığında; ve aynı zamanda Yargıtay'ın yukarıdaki olumsuzluklara değinmemesi ve telifi sunmaması göz önünde bulundurulduğunda Mahkeme tanık X'in ifadesinin video kaydına alınmış olmasının başvuranın mahkûmiyetinde esas alınan söz konusu delile etkili bir şekilde itiraz etme kabiliyetine ilişkin yapılan kısıtlamaları telifi ettiği sonucuna ulaşmamaktadır." Mahkeme neticede, Sözleşme'nin 6 §§ 1 ve 3 (d) maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.⁸⁹

Murtazaliyeva / Rusya Davası'nda (yukarıda yer verilen) doğrudan doğrualık ve tanıkların sorgulanmasına ilişkin ilkeleri açıklaması yanında olaya ilişkin; "Mahkeme, başvuranın, savunma avukatlarının yardımıyla, 13 Ocak 2005 tarihli duruşmada tanık A.'nin duruşma öncesi ifadelerinin okunmasına rıza gösterdiğini gözlemlemektedir. ... Savunma makamının, savunmanın konumunu güçlendirebileceği veya ifadesinin beraat

⁸⁹ Süleyman/ Türkiye Kararı, T. C. Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, 2021, <https://hudoc.echr.coe.int/#%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%222001-210355%22>] (Erişim Tarihi: 20.11.2024)

kararı verilmesine yol açabileceği tartışmalı olan bir tanığın sorgulanmasını talep etmesi halinde, ulusal makamlar bu talebi reddetmek için ilgili gerekçeleri sunmalıdır. ... Bir talebin gerekçe gösterilmeksizin reddedilmesi veya bir savunma makamı tanığın çağırılmasına ilişkin yeterince gerekçeli ve ilgili bir talep karşısında yerel mahkemelerin “sessiz kalması”, 6. maddenin ihlal edildiği sonucuna varılması için yeterli değildir. Yargılamanın genel olarak adil olması 6. madde kapsamında öncelikli bir kriter olduğundan, bir başvuran sadece belirli bir savunma makamı tanığın sorgulanmadığını değil, aynı zamanda bu tanığın sorgulanmasının gerekli olduğunu ve tanığın çağırılmasının reddedilmesinin savunma haklarına zarar verdiğini de göstermek zorundadır. ... Sanık adına bir tanığın sorgulanması talebinin iç hukuka uygun olarak yapıldığı durumlarda, Mahkeme, yukarıdaki hususları göz önünde bulundurarak, aşağıdaki üç aşamalı testi formüle eder: 1. Bir tanığın sorgulanması talebinin yeterince gerekçeli ve suçlama konusuyla ilgili olup olmadığı, 2. Yerel mahkemeler tarafından bu ifadenin uygunluğunun değerlendirilip değerlendirilmediği ve duruşmada bir tanığı sorgulamama kararları için yeterli gerekçeler sunulup sunulmadığı, 3. Yerel mahkemelerin bir tanığı sorgulamama kararının yargılamanın genel olarak adillliğini zedeleyip zedelediği. Mahkeme, iki profesyonel avukattan desteklenen başvuranın, savunmasını etkili bir şekilde yürütebildiğini, aleyhinde ifade veren tanıklarla yüzleşebildiğini ve onları sorgulayabildiğini, suçlayıcı deliller hakkında herhangi bir engelle karşılaşmadan yorum yapabildiğini, ilgili olduğunu düşündüğü delilleri sunabildiğini ve olaylarla ilgili anlattıklarını yerel mahkemelere sunabildiğini vurgulamaktadır. Başvuranın mahkûmiyeti, çeşitli savcılık tanıklarının ifadeleri, başvuranın evinde ele geçirilen materyaller (not ve fotoğraflar), adli muayene raporları ve polis gözetimindeki video kasetlerinin dökümleri de dâhil olmak üzere aleyhindeki önemli miktarda delile dayanmaktadır. Mahkeme ulusal mahkemelerin tanık B. ve K.’yı sorgulamama kararının yargılamaların genel adillğine hâle getirmediğine karar vermiştir.” açıklamalarını yapmıştır ve Mahkeme sonuç olarak tanık B. ve K. ile ilgili olarak başvuranın Sözleşme’nin 6 §§ 1 ve 3 (d) maddesi kapsamındaki haklarının ihlal edilmediğine karar vermiştir.”⁹⁰

⁹⁰ Murtazaliyeva / Rusya Kararı, T. C. Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-224729> (Erişim Tarihi:20.11.2024)

SONUÇ

Anglo – Amerikan Hukuku’nda ortaya çıkan ve maddî gerçeğin araştırılmasına yardımcı çapraz sorgu gibi yöntemler iddia ve savunma makamlarına muhakeme sürecinde özgürce tartışma imkânı vermektedir. İyi işleyen bir çapraz sorgu için, sistemi uygulayan devletlerde detaylı düzenlemelerle sistemin hukuki ve teknik boyutlarının sınırları belirlenmiştir.⁹¹ AİHS m. 6/3-d hükmü doğrultusunda ve adil yargılama hakkı kapsamında çapraz sorgulama, evrensel bir ceza yargılaması kurumu haline gelmeye başlamıştır. Uygulamanın yaygınlaşması ile AİHS çerçevesinde çapraz sorgu uygulamaları nedeniyle özellikle adil yargılama hakkı ihlali gerekçeli AİHM başvuruları da artmıştır. AİHM’nin başvuruları adil yargılama hakkı kapsamında ve ulusal mahkemelerde yapılan yargılamayı bir bütün olarak değerlendirdiği görülmektedir. Her ne kadar mahkeme çapraz sorgu dahil olmak üzere tanıkların kabulü, dinlenmesi, sorgulanması gibi delillerin takdir ve değerlendirmesini temelde ulusal mahkemelere bıraksa da mahkemelerin tanık dinletme, tanığı sorgulama gibi talepleri reddetmesi halinde bu kararlarını gerekçelendirmelerini beklemektedir.

Çapraz sorgu uygulamalarının, maddî gerçeğin ortaya çıkarılmasına hizmet ederek muhakeme öznelerinin adaletin gerçekleşmesindeki etkinliklerini artıracığı kuşkusuzdur. Ancak AİHM, çapraz sorgu usulünün başta AİHS 6. Maddede düzenlenen adil yargılama hakkı olmak üzere, insan haklarını koruyan ceza muhakemesi ilkelerine uyularak uygulanmasını gerekli görmektedir.

⁹¹ Temiz, s.312.

KAYNAKÇA

ACAR, Merve, “Tahkim Hukukunda Ve Uygulamada Tanıkların Çapraz Sorgusu”, İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2023.

AKYAZAN, Ahmet Emrah, “Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Doğrudan Soru Yöneltilme (Çapraz Sorgu)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Ceza ve Ceza Usulü Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

ALTUNBAŞAK, Efsane, “Doğrudan Soru Sorma Kurumu (Cmk M.201) Ve Çapraz Sorgu Arasındaki İlişki”, **İzmir Barosu Dergisi**, Ağustos 2024, ss.319-352.

ARIKAN, Gülay, “Çapraz Sorgu İçin Hazır mıyız?”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 4, Ankara, 2005, ss.107-117.

CENTEL, Nur, “Adil Yargılanma Hakkı ve Savcının Tarafsızlığı”, **Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 32, İstanbul, 2004.

ÇOLAK, Haluk, **Ceza Yargılaması Hukukunda Çapraz Sorgu (Cross Examination)**, Bilge Yayınevi, Ankara, 2005.

DOĞRU, Osman, “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının İç Hukuklara Etkileri”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:17, 2000, ss.194-225.

DÖNMEZ, Burcu, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Soru (Doğrudan Soru Yöneltilme)**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Mart 2019.

DÜNDAR, Meltem, “K.K.T.C. ve Türk Ceza Yargılaması Hukuklarında Çapraz Sorgulama”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensti-

tüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.

GÜNDAY, Metin, İdare Hukuku, Ankara, 2017.

İNCEOĞLU, Sibel, **Adil Yargılanma Hakkı**, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Sisteminin Desteklenmesi Ortak Projesi, Ankara, 2018.

KARAKAYA, Naim, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Avukatın Soru Sorma Yetkisi**, Avukatlar İçin El Kitabı IV, İstanbul, 2012.

KÜPELİ, Ahmet, “CMK ve TCK’da Adli Tıp Uzmanının Bilirkişilik Yükümlülüğü ve Çapraz Sorgu”, Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, Adli Tıp Anabilim Dalı (Uzmanlık Tezi), Isparta, 2007.

MENENGİÇ, Erdal, “Adil Yargılanma Hakkı Boyutu ile Çapraz Sorunun Türk Hukukunda Uygulanması”, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Ceza Adaleti Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

ÖZBEK, Veli Özer/DOĞAN, Koray/BACAKSIZ, Pınar, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Eylül 2024.

PARLAR, Ali/HATİPOĞLU, Muzaffer/YÜKSEL, Erol Güngör, **Açıklamalı İctihatlı Ceza Muhakemesi Hukukunda Deliller, Çapraz Sorgu ve İspat**, Ankara, 2008.

READ, Frank Tom (Çev. Feridun YENİSEY/Neylan ZİYALAR), **Ceza Muhakemesinde Anlattırıcı Soru ve Çapraz Sorgu Teknikleri**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, Aralık 2014.

TEMİZ, Yağmur, “Türk Hukukunda Çapraz Sorgu Tartışmaları”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:6 Sayı:1, 2015, ss.299-332.

TEZCAN, Durmuş, “Ceza Davalarında Çapraz Sorgu”, **Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce’ye Armağan**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2001.

TEZCAN, Durmuş/McBride, Jeremy/Ergül, Teoman/Demirağ, Fahrettin/Cengiz, Serkan **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları**, TBB Yayınları, Kasım 2008, Ankara.

TEZCAN, Durmuş/Mustafa Ruhan Erdem/Oğuz Sancakdar, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002.

İnternet Kaynakları

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İç Tüzüğü - <https://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/Sayfalar/merkezler/avrupa-insan-haklari-mahkemesi-ic-tuzugu.pdf>

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf

Çapraz Sorgu (Cross Examination) ve Portekiz, HSK, <http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/dd7069fe-3e12-4280-92a8-bc323983d56e.pdf>

AİHM Kararları

Artner/Avusturya <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57766>

Asch/Avusturya <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57676>

Balta ve Demir/ Türkiye <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155375>

Bricmont/Belçika <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57611>

C.G. / İngiltere <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-59986>

Cottin/Belçika <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-69232>

Doodrson/Hollanda <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57972>

Kostovski/Hollanda <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57615>

Murtazaliyeva / Rusya <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-224729>

S.N./İsviçre <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-60564>

Schatschaschwili / Almanya - <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-176944>

Süleyman/ Türkiye <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-210355>

Unterpertinger/ Avusturya - <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57588>

Vidal/ Belçika <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57799>

Windisch/Avusturya <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57643>

Y./Slovenya- <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-163039>